

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

ЯКИМОВИЧ Яким Васильович

УДК 342.5–027.544(4–01)

**ПАРАДИГМА АНТРОПОЦЕНТРИЗМУ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В
КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМІ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА
СХІДНОЇ ЄВРОПИ**

12.00.02 – конституційне право ; муніципальне право
(081 — Право)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Ужгород — 2020

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти та науки України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор
Бисага Юрій Михайлович,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
завідувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор
Дешко Людмила Миколаївна,
ДВНЗ «Київський національний
торгово-економічний університет»,
завідувач кафедри міжнародного
публічного права

– кандидат юридичних наук
Швед Іван Іванович,
керівник Тячівської місцевої прокуратури
Закарпатської області

Захист відбудеться 3 липня 2020 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 61.051.07 у ДВНЗ «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, пл. Народна, 3, каб.21.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці ДВНЗ «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, вул. Університетська, 14.

Автореферат розіслано 1 червня 2020 року

Вчений секретар спеціалізованої ради

Р.М. Фрідманський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Конституціоналізм — це напрямок у юриспруденції, котрий втілюється в нормах конституційного права та практиці їх реалізації. Норми конституційного права створюються та виконуються суб'єктами конституційно–правових відносин. У такий спосіб глибина розуміння конституціоналізму залежить від глибини розуміння сутності самих суб'єктів. Оскільки людина є аксіологічною основою держави та найменшою організаційною одиницею публічного управління, саме вона й стає сутністю суб'єкта конституційних відносин та дає початок явищу антропоцентризму в конституціоналізмі сучасної держави. Тенденції розвитку суспільства відображають вагомість активної поведінки суб'єкта публічної влади, який, здійснюючи практику реалізації норм конституційного права, впливає на державотворчі процеси. Ефективність реалізації норм та впливу на державотворчі процеси цілком залежать від конституційного обумовлення, що, у свою чергу, дає початок явищу антропоцентризму суб'єктів публічної влади в конституціоналізмі сучасної держави.

Про існування явища антропоцентризму суб'єктів публічної влади можна обґрунтовано стверджувати завдяки їхній поведінці при здійсненні конституційно–правових відносин. Така поведінка чітко простежується шляхом персоналізації суб'єктів, тобто розгляду гілок влади через парламентарів, президента, урядовців, суддів та інших. Реалізуючи публічно–владні повноваження, суб'єкти застосовують складові елементи свого правового статусу (гарантії, права, дискреційні повноваження, обов'язки, заборони, обмеження та інше). Із використанням правових елементів застосовується також людський потенціал суб'єктів публічної влади у формі двох можливих частин антропоцентричного явища — людського чинника (знань, умінь, навичок, досвіду та інше) або людського фактора (негативного впливу людини на державотворчі процеси).

Найбільший прояв антропоцентризму суб'єктів владних повноважень виражений у вимогах конституційної дієздатності, котрі визначають спроможність виконувати державні функції громадянином, який реалізовує своє право на участь в управлінні державними справами. Важливим аспектом є також те, що поведінковий елемент суб'єктів публічної влади може бути ефективно використаний у державотворчих процесах за умов належного формулювання норм законодавства.

Для чистоти дослідження в основу нормативної бази та емпіричних фактів покладені конституції і тенденції розвитку країн Центральної та Східної Європи — Франції, Польщі, Чехії та України. Незважаючи на окремі відмінності у функціонуванні гілок влади, стійка закономірність досліджуваного явища притаманна всім чотирьом країнам. Такий підхід дозволяє чіткіше виокремити та узагальнити сучасні прояви конституціоналізму, а також зробити можливі прогнози щодо його розвитку.

Порушена проблема дотепер не була розроблена у цілеспрямованому напрямку наукової розвідки, але окремі її грані вже були предметом вивчення різними дослідниками. Дисертаційна робота перебуває на межі кількох напрямків

знань. Вона торкається як політології, соціології та філософії права, так і теорії держави та права, адміністративного права та державного будівництва. Однак домінантним із усіх перерахованих є конституційне право, зі спеціальності якого наукова праця виконана. Це обумовлено тим, що конституційне право має початки всіх наведених напрямків, консолідує їх, вивчаючи різноманітні способи та шляхи вдосконалення конституції.

Враховуючи ступінь розробленості теми дослідження та структуру дисертаційної роботи, теоретичною основою виступають: 1) ретроспективний аналіз поглядів, що базується на працях таких філософів–науковців: Протагора, Платона, М.Т. Цицерона, Ібн Рушта, Н. Мак'явеллі, Г. Сковороди, Т. Кампанелли, К.А. Гельвеція, М. Вебера, Г. Спенсера, Конфуція, Т. Мора, Ж. Бодена, І. Франка (у політичних та правових працях), Г. Гегеля, Й–Г. Гердера, Т. Гоббса, Ш.Л. Монтеск'є, Т. Джефферсона, Р. Оуена, Г.Д. Торо, Р.Ф. Єринга, Дж. Локка, І. Канта, а також на працях учених: Х. Олексика, О. Мироненка, Є. Безродного, В. Медіссона, В. Копилова та інших; 2) емпірична база ґрунтується на досвіді державного правління та участі в державотворчих процесах Ф. Олланда, Н. Саркозі, Л. Фабіуса, Е. Макрона, В. Гавела, О. Квасневського, Л. Качинського, М. Маровецького, А. Дуди, Л. Кравчука, Л. Кучми, П. Порошенка, М. Сироти, М. Княжицького, М. Нефьодова та ін. Огляд цієї бази здійснено, враховуючи біографічні нариси, публіцистику та наукові статті авторів: О. Зв'ягіна, О. Клочака, К. Гвіждяли, Т. Карпенко, Я. Віленського, В. Саакова, І. Заславського, Б. Бернара, В. Єреміци, А. Грабської, С.Юрченка та інші; 3) аналіз сучасних доктринальних підходів відображають праці: В. Бігуна, А. Шейни, Н. Діденка, Ю. Лободи, Л. Горбенка, О. Зубрицької, М. Серебра, О. Чуб, А. Смілика, О. Терент'євої, Ю. Данилюка, Г. Чувакової, В. Ладиченка, Л. Пашко, О. Тертишної, А. Єзерова, М. Новікова, С. Чеботарьова, М. Салей, А. Матіоса, В. Коцкулич, Л. Пашко та інших; 4) для огляду та систематизації нормативної бази використані напрацювання різних науковців, зокрема В. Шаповала, котрий переклав українською Конституцію Франції та Польщі, а також В. Федоренка, О. Зайчук, І. Махновського, Л. Москвич, Т. Коломиєць, А. Пасічника та інших; 5) теоретичне висвітлення було здійснене з використанням результатів робіт О. Степанюка, В. Федоренка, О. Сінькевич, І. Забокрицького, М. Орхіза, Ю. Шемшученка, О. Скрипнюка та інших; 6) для висвітлення практичного значення антропоцентризму враховувалися візії П. Шляхтун, В. Погорілка, О. Фрицького, Ю. Тодики, М. Козюбри, Н. Шептали, Г. Задорожньої, В. Кафарського, І. Припхана, В. Чушенка, І. Заєць та інших.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження є частиною та внеском до наукового напрямку досліджень за темою «Конституційно–правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей» (номер державної реєстрації 0119U102624), що розробляється кафедрою конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету Ужгородського національного університету.

Мета і завдання дослідження. Метою наукового дослідження є виокремлення та узагальнення теоретичних і практичних основ антропоцентризму суб'єктів публічної влади крізь призму здійснення та впливу

конституційно–правових відносин і публічно–владних повноважень на сучасні державотворчі процеси. Для досягнення наведеної мети визначено такі завдання:

- 1) здійснити огляд історичних підходів до питання антропоцентризму в державній владі;
- 2) провести аналіз емпіричних фактів практики державного правління на фундаменті конституційно–правових повноважень;
- 3) проаналізувати та систематизувати погляди в юридичній доктрині щодо теоретичних питань правового та фактичного вираження людини в державній владі;
- 4) висвітлити систему норм антропоцентричного характеру щодо статусу та поведінки суб'єктів публічної влади, виходячи із нормативної бази конституцій Франції, Чехії, Польщі та України;
- 5) крізь призму аналізу історичних підходів, емпіричних фактів, доктринальних поглядів та нормативної бази дослідити та окреслити парадигму антропоцентризму суб'єктів публічної влади як частину структури сучасного конституціоналізму;
- 6) теоретично визначити місце та роль антропоцентризму суб'єктів публічної влади в конституціоналізмі сучасної держави;
- 7) висвітлити практичне значення антропоцентризму для конституційного права в цілому та функціонування державного ладу зокрема.

Об'єктом дослідження є явище антропоцентризму суб'єктів публічної влади в конституціоналізмі сучасної держави.

Предметом дослідження є теоретичні та правові форми вираження антропоцентризму суб'єктів публічної влади в конституціоналізмі сучасної держави, а також їх практичне значення для конституційного права та державотворчих процесів.

Методи наукового дослідження. У процесі виконання завдань методологічною базою дослідження слугувала сукупність методів. Із загальнонаукових — *метод діалектики* використаний для відображення взаємозв'язку теоретичних та правових форм вираження антропоцентризму, а також при формулюванні парадигми антропоцентричних переходів у структурі конституціоналізму (підрозділи 1.2, 2.1, 3.1); *метод герменевтики у поєднанні із лінгвістичним методом* були використані для дефініціювання понять та тлумачення нормативних джерел (підрозділи 2.2, 3.2, 3.3); *структурно–функціональний метод* застосований у процесі систематизації всього матеріалу дисертаційного дослідження; *методи класифікації, типологізації та синтезу* використані нами для узагальнення та послідовного викладу взаємопов'язаних теоретичних та правових форм прояву досліджуваного явища (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2 та 3.3); *метод прогнозування* — при описі практичного значення антропоцентризму для конституційного права та державного ладу (підрозділ 3.3); *метод індукції* застосований для виведення теоретичних понять, парадигм та узагальнень із фактичних засновків (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2); *метод дедукції* використаний для опису практичних результатів дослідження (підрозділ 3.3.). Серед спеціально–наукових методів нами використані такі: *формально–юридичний метод* — у рамках усієї роботи для дослідження правових норм і понять, що пов'язані із

зазначеною проблематикою; *ретроспективно–правовий метод* — для висвітлення історичних поглядів на закономірності державотворення (підрозділ 1.1.); *порівняльно–правовий метод* — для зіставлення емпіричних фактів державного правління та конституцій країн Центральної та Східної Європи (підрозділи 1.2, 2.2); *метод правового моделювання* — для висвітлення можливого застосування правових норм та теоретичних конструкцій у поєднанні із антропоцентричним елементом (підрозділ 3.2, 3.3); *логіко–нормативний метод* — для узагальнення правових закономірностей (підрозділ 2.2, 3.1, 3.2, 3.3). У рамках дослідження був запроваджений *метод конституційного (юридичного) антропоцентризму*, що використовується для визначення та вдосконалення правових норм, реалізація яких супроводжується застосуванням поведінкового елемента суб'єкта конституційно–правових відносин. Цей метод знайшов своє особливе втілення при аналізі норм конституційного законодавства, формулюванні юридичних понять та теоретичних явищ у конституційному праві (підрозділи 1.2, 2.2, 3.2, 3.3).

Наукова новизна здобутих результатів. Конституційне право — це наука, що спрямована на вивчення та удосконалення фундаментальних закономірностей функціонування і взаємодії суспільного та державного ладу як складових конституційного ладу. Основою двох ладів є людина, котра, будучи у правовому статусі (громадянина, іноземця, державного службовця) та застосовуючи свій людський потенціал у формі фактичної поведінки, створює юридичні факти, які стають підставами для конституційно–правових відносин. Новизна здобутих результатів полягає у розкритті антропоцентризму як функціональної складової конституційно–правових відносин, від якої залежить ефективність сучасних державотворчих процесів.

У результаті проведеного дослідження *вперше*:

- здійснено огляд конституціоналізму із точки зору антропоцентризму суб'єктів публічної влади, що стало можливим у результаті їх персоналізації, тобто законодавчу владу розкрито через парламентарів, виконавчу — президента та урядовців, судову — суддів та правовий статус кожного із наведених суб'єктів;
- систематизовано історичні погляди щодо антропоцентризму в державній владі, які на сучасному етапі стали напрямками конституційного регулювання;
- проведено аналіз емпіричних фактів практики державного правління у співвідношенні із застосуванням норм антропоцентричного характеру конституційного законодавства Франції, Чехії, Польщі та України суб'єктами публічної влади цих країн, що дозволило відобразити сучасний конституціоналізм та специфіку його функціонування на основі конституційного правила поведінки та можливості його застосування. У такий спосіб було виявлено, що сучасні суспільні нестабільності, зокрема протести, вимагаючи високого рівня людського потенціалу від керівників центральних органів публічної влади, можуть не мати правового інструментарію для їх належного врегулювання;
- відображено систему результатів наукових досліджень юридичної доктрини, пов'язаних із визначенням місця людини в державному механізмі, їх взаємодією, впливом людського чинника на державотворчі процеси та інші теоретико–правові аспекти прояву антропоцентризму;

– виокремлено, систематизовано та досліджено норми конституційного права Франції, Чехії, Польщі та України, які мають антропоцентричний характер, а також у практичній частині запропоновано використання людського чинника як інструмента юридичної техніки у диспозиціях конституційних правил поведінки суб'єктів владних повноважень, котрі втілені у формулі: поєднання міри можливої поведінки (права) або необхідного власного розсуду (дискреційного повноваження) із певним стандартом (знаннями, вміння, навичками, досвідом, розумінням явищ або обставин, наприклад, верховенства прав, збалансованості інтересів або конкретних знань та іншого) відповідно до тих чи інших умов застосування;

– у результаті поєднання конституційно–правових статусів кількох суб'єктів публічно–владних повноважень у диспозитивному зв'язку між собою було виявлено явище колективного антропоцентризму, котре в конституційно–правових відносинах відображає механізм ухвалення рішень, процес якого залежить від вольової участі кожного суб'єкта. Формами його правового прояву є процес узгодження позицій (домовленість), консультацій (ознайомлення із поглядами сторін), колективна згода (ухвалення рішення шляхом голосування), процедура контрасигнації, а також складні правові процедури вирішення розбіжностей та формування колегіальних органів держави кількома гілками влади;

– на основі результатів теоретичного огляду створено парадигму антропоцентризму суб'єктів публічної влади як частини сучасного конституціоналізму, яка відображає сутність історично описаних поглядів та ідей антропоцентричного характеру, виражених узагальненими поняттями (царі (правителі) та вимоги до них, адміністрація, місце людини в державній організації, інтерес та закон) у практиці сучасного державотворення, правовій доктрині та нормативному втіленні у конституціях країн Центральної та Східної Європи;

– створення парадигми дозволило визначити місце та роль антропоцентризму суб'єктів публічної влади в сучасному конституціоналізмі: – *місце*: у *конституційному ладі* повинно виступати третім компонентом між суспільним ладом та державним ладом, оскільки людина через фактичну поведінку, використовуючи людський чинник або фактор, реалізує норми конституційного права для взаємодії у суспільстві та державі; у *конституційно–правових відносинах* відображене у внутрішньому елементі матеріальної складової змісту цих відносин, тобто у знаннях, вміннях, навичках, досвіді та іншому. При цьому зовнішнім елементом є активна дія суб'єкта, а юридична складова — це права та обов'язки суб'єкта; у *нормах конституційного права* у формально визначений спосіб знаходить своє відображення в цензах конституційної дієдатності та окремих різновидах обов'язку, пов'язаних із застосуванням певних знань. Без формального визначення людський чинник виражається в правах, дискреційних повноваженнях, обов'язках, свідомому дотриманні заборон та обмежень; – *роль* антропоцентризму у сучасному конституціоналізмі полягає у тому, що юридична конституція завдяки йому стає фактичною конституцією;

– запропоновано визначення *антропоцентризму в сучасному конституціоналізмі*, котре, враховуючи формулу конституціоналізму (конституційно–правова норма + практика її реалізації), дефініціюється як *явище, що визначає людину, її людський чинник або фактор крізь призму юридично*

обумовленої поведінки сутністю суб'єкта практичної реалізації норм конституційного права.

У результаті проведеного дослідження *вдосконалено*:

– конституційно–правовий статус суб'єкта публічної влади через більш конкретну уніфікацію структури, яка складається з гарантій, прав, дискреційних повноважень, обов'язків, заборон, обмежень та відповідальності. Кожний з елементів впливає із норм основного закону і має систему внутрішньої класифікації та належність до гілок влади;

– класифікацію суб'єктів конституційного права, котрі поділяються на первинні (індивідуальні) та похідні (колективні). До первинних (індивідуальних) належать громадяни, іноземці, особи без громадянства, а також виборці, кандидати, парламентарі, президент, урядовці, судді та інші державні службовці. До похідних (колективних) належать: народ держави, національні меншини, корінні народи та інші, а також колективні державні органи – парламент, уряд, колегіальні суди та інші. До цієї групи також можна віднести політичні партії, громадські та релігійні організації;

– державний механізм у частині регулювання імперативного мандату парламентаря, цензових вимог та механізму їх реалізації для глави держави, урядовців та інших державних службовців, у процесі побудови органів державної влади, спрощення та глибше розуміння своїх адміністративних завдань державним службовцем, а також покращення контролю за суб'єктивністю судового розгляду шляхом запровадження закритого перегляду справ, коли сторони та суддя не відомі одне одному;

У результаті проведеного дослідження *набуває розвитку*:

– вчення про конституціоналізм через створення підґрунтя для розробки інструментів впливу на поведінку суб'єктів конституційних відносин, які базуються на стандартах поведінки, способах її застосування та втілюється у конституційних нормах, що дозволяє ефективніше впливати на суспільні та державотворчі процеси;

– визначення норми конституційного права через пропозицію доповнити його ознакою, яка поєднує правило поведінки із фізичним виконанням, або опосередкованим людиною, або з вольовим елементом, що дозволить коректніше класифікувати суб'єкти конституційних відносин, конкретизувати механізм реалізації норм конституційного права, виправити неточності теорії конституційного права та здійснити інші покращення.

Практичне значення здобутих результатів полягає в тому, що пропозиції та висновки можуть бути використані в такий спосіб:

теоретичний напрямок — дослідження та застосування явища антропоцентризму дозволяє конкретизувати та детальніше визначати фундаментальні теоретичні поняття, вдосконалення яких є запорукою ефективності суспільних та державотворчих процесів;

науковий напрямок — подальші дослідження антропоцентризму в конституціоналізмі потребують нових обґрунтувань та вивчень напрямків, пов'язаних із удосконаленням теорії, формулюванням конституційно–правових норм і практикою їх реалізації;

нормотворчий напрямок — поведінковий елемент суб'єкта владних повноважень може бути застосовано як інструмент юридичної техніки при формулюванні норм конституційного права, що позитивно впливатиме на практику державотворення, а запроваджений метод конституційного (юридичного) антропоцентризму — доповнити антропологічну експертизу законодавства, що дозволить досліджувати закон із точки зору його виконавця та виконання;

напрямок навчальної дисципліни — явище антропоцентризму, відображаючи поведінку суб'єктів публічної влади та її вплив на практику реалізації норм конституційного права, може бути тематикою вивчення таких навчальних дисциплін: «Актуальні проблеми конституційного права», а також «Теорії держави та права», «Адміністративного права», «Державного будівництва», «Юридичної деонтології», курсу «Юридична техніка». У «Конституційному праві» явище антропоцентризму на сучасному етапі може вивчатися як частина теми конституціоналізму та (або) теоретичний елемент структури конституційного ладу;

напрямок правової культури — усвідомлення того, що державотворчі процеси залежать від поведінкового елемента суб'єкта конституційно–правових відносин, а також того, що рішення можуть ухвалюватися із врахуванням суспільного впливу, дозволить ефективніше розвиватися громадянському суспільству як соціальному фундаменту суверенної організації.

Апробація здобутих результатів здійснювалася шляхом публікацій у наукових періодичних виданнях «Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право», «Конституційно–правові академічні студії», «Порівняльно–аналітичне право», «Юридичний науковий електронний журнал», «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції», «Право та державне управління», «Науковий вісник публічного і приватного права», а також у збірнику «Закарпатські правові читання. Матеріали XI Міжнародної науково–практичної конференції (11–13 квітня 2019 р., м. Ужгород)» та німецькому правовому журналі «Recht der Osteuropäischen Staaten».

Структура та обсяг роботи. Робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, які структуруються з семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 214 сторінок, із них основного тексту 178 сторінок. Список опрацьованих джерел налічує понад 330 найменувань, із них для написання структурного викладу матеріалу було використано 154 найменувань, що стали основою списку використаних джерел. Додатки складаються із однієї таблиці, однієї схеми та списку публікацій здобувача.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У «**Вступі**» обґрунтована актуальність теми, ступінь її розробленості в юридичній доктрині, зазначено зв'язок із науковими програмами, планами та темами, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, обґрунтований вибір методів наукового дослідження, новизну, практичне значення та апробацію отриманих результатів, а також загальну структуру та обсяг роботи.

Розділ 1. «Історичні та емпіричні витoki антропоцентризму суб'єктів публічної влади у конституціоналізмі сучасної держави» складається із двох підрозділів, зміст яких розкриває історичні погляди на людину як центральну віху державного механізму та емпіричні факти практичної реалізації норм конституційного права суб'єктами публічної влади у сучасній державотворчості.

Підрозділ 1.1. «Тенденції історичних поглядів на антропоцентризм у державному механізмі» присвячений думкам, ідеям та концепціям різних філософів–науковців, державних діячів щодо людини у взаємодії із державним механізмом та характеристики її цільного місця в ньому.

Усю досліджену сукупність поглядів розділено за п'ятьма критеріями: *царі (правителі), адміністрація, місце людини в державі, інтерес та закон*. Кожний із цих критеріїв розкриває певну характеристики зазначеного предмета дослідження.

У такий спосіб критерії *царі (правителі)* та *адміністрація* описують форми цензів, котрим особа повинна відповідати для ефективного виконання державних повноважень, у рамках цих критеріїв зазначено диференціацію та спеціалізацію як процеси розвитку та виникнення помічників правителя та урядовців, а також співпрацю між ними. *Місце людини в державі* супроводжується поглядами, які з одного боку, визначають її тільки гвинтиком державного механізму, а з іншого, творцем та розпорядником держави. Проте людина, впливаючи на життя інших людей, стає архітектором суспільного життя, а у взаємодії із державою саме її воля є джерелом влади. *Інтерес* відображається як негативний прояв, який мав бути обмежений у частині із володінням власністю та позитивний прояв, котрий означав підтримку суспільних інтересів через дії посадових осіб. Окремо виділено безпристрасність посадовця, що має значення для справедливого рішення. *Закон* є результатом урівноваженого розуму, котрий забезпечує справедливе існування як приватних, так і публічних інтересів. Окрім цього, важливе значення закону полягає в узгодженні юридичних та індивідуальних можливостей людини з суспільними необхідностями.

Підрозділ 1.2. «Антропоцентризм суб'єктів публічної влади: конституційний огляд емпіричних фактів державного правління у країнах Центральної та Східної Європи (Франції, Чехії, Польщі та Україні)» розкриває аналіз практичної реалізації норм конституційного права суб'єктами центральних органів публічної влади крізь призму застосування ними свого людського потенціалу. Підрозділ складається із двох частин, до першої входить характеристика антропоцентризму суб'єктів публічної влади країн Європейського Союзу, а до другої – України, при цьому інформацію розмежовано за критеріями: *досвіду, рішень, права вето, виступів, особистого голосування, особистості та активності*, а також *згоди (коаліції)*.

Критерій *досвіду* розкриває приклади діяльності президентів досліджуваних країн, нормативною основою яких є цензи конституційної дієздатності. *Рішення* відображають факти впливу на військові конфлікти, ті чи інші сфери суспільного життя, що можуть носити індивідуальний та колективний характер, призначення на важливі посади, а також конституційне обумовлення цих фактів. *Право вето* відображає ситуації, коли його застосування сприяло справедливості функціонування і формування державних структур та погляди державних діячів з

приводу відповідального застосування цього конституційного інструмента. Критерій *виступи* описує приклади та конституційне обґрунтування взаємодії суб'єктів публічної влади з суспільством у формі офіційних звернень, які мають державотворче значення та потребують якісної підготовки. *Особисте голосування* в якості конституційної вимоги для парламентарів відображає приклади та специфіку прийняття рішень, подання звернень членами законодавчих органів та юридичне обумовлення цих дій. Критерій *активність та особистість* розкриває вплив людського чинника (знань, умінь, навичок) на державотворчі процеси та конституційне обумовлення такого впливу. Приклади цього критерію стосуються участі особи та її головування на засіданнях, сприяння інтеграційним процесам країн до міжнародних об'єднань, внутрішньодержавних реформувань, а також загальносуспільних викликів. *Згода (коаліція)* відображає приклад, коли людський чинник кожного учасника дозволяє прийняти державотворче рішення навіть за умов високого рівня конфронтації всіх учасників (наведено умови прийняття Конституції України).

Розділ 2. «Доктринальні та нормативні витoki антропоцентризму суб'єктів публічної влади а конституціоналізмі сучасної держави» складається із двох підрозділів, зміст котрих розкриває візії сучасних науковців щодо різних аспектів антропоцентризму в державній владі та аналіз норм конституцій, які носять антропоцентричний характер, тобто їхня реалізація неможлива без застосування людського чинника.

У підрозділі **2.1. «Сучасні доктринальні підходи щодо витоків антропоцентризму в державній владі»** здійснено огляд сучасних доктринальних підходів щодо характеру антропоцентризму в державній владі через систематизацію опрацьованих юридичних джерел за критеріями: *антропоцентричне визначення держави, людина в державному механізмі, взаємовідносини між суб'єктом владних повноважень та державою, людський чинник у державному механізмі, статус людини в державному механізмі*, а також *дискреційність*.

Початок огляду спрямований на висвітлення поглядів, котрі стосуються демократизму в праві, тенденцій розвитку юридичної науки в бік антропоцентризму, діалектики свободи і необхідності та іншого. *Антропоцентричне визначення держави* пояснюється суб'єктивно–об'єктивними відносинами у правовій корпорації. *Людина в державному механізмі* — це узагальнення наукових праць, де людина розглядається у правовому та екзистенційному аспектах і обумовлює те, що вона є найменшою одиницею публічного управління та аксіологічною сутністю держави. *Взаємовідносини між суб'єктом владних повноважень та державою* стосується праці, через які розкривається характеристика взаємодії суверенітету особи та суверенітету держави, що веде до юридичних конфліктів та пошуків компромісів і, як наслідок, — гуманізації державного управління. Критерій *людського чинника в державному механізмі* знаходить витoki у працях, де людський чинник виступає проявом правової ідентичності, усвідомленням особою своєї ролі у правовій системі. Тематика розкриває вплив свідомості на законодавство, правову ідентичність та вплив на неї, а також форми правової культури, стиль мислення та недоліки людського чинника (ерозію моралі, проблематику адаптації та інше). *Статус людини в державному механізмі* у юридичній доктрині відображається

через особисту свободу, що переходить у суспільну необхідність, підкріплену відповідальністю. Статус, реалізуючись через інтелектуально–вольову основу та поведінково–динамічний компонент конституційного механізму, втілюється в гарантіях, обов'язках та правах суб'єкта публічної влади (ціннісно–нормативній базі). *Дискреційність* як критерій є предметом розгляду наукових праць і, будучи повноваженням, яке застосовується на особистий розсуд суб'єкта реалізації, виступає однією із правових форм впливу людського чинника на державотворчі процеси. Такий спосіб перетворення правової дійсності цілком залежить від ціннісної бази, якою наділений сам суб'єкт владних повноважень.

Підрозділ 2.2. «Антропоцентризм суб'єктів публічної влади: аналіз норм основних законів країн Центральної та Східної Європи (Франції, Чехії, Польщі та України)» характеризує структурні елементи статусу суб'єктів публічної влади шляхом персоналізації законодавчої, виконавчої та судової гілки та аналізу норм основних законів країн Європи та України. Структурні елементи домінують класифікуються за критеріями: *виконання повноважень, набуття повноважень, інтердикційне становище*, але також розмежовуються на *ті, що мають формально визначений людський чинник та такі, що не мають формально визначеного людського чинника*, втім, без нього не можуть бути реалізовані (друга класифікація деталізується у висновках, див. пункт 4).

До критерію *виконання повноважень* належать: гарантії – норми, які забезпечують належне виконання повноважень суб'єкта публічної влади; права – норми – можливості, що реалізуються без прямої необхідності та за власним бажанням суб'єкта; обов'язки – міра необхідної поведінки, яку суб'єкт регламентовано повинен виконувати; дискреційні повноваження – норми–необхідності адміністративного регулювання на власний розсуд, що поєднують у собі як обов'язок, так і право. До критерію *набуття повноважень* належить конституційна дієздатність – це формально визначена сукупність умов, яка дозволяє особі реалізовувати право на участь в управлінні державними справами. До критерію *інтердикційне становище* належать заборони – обов'язок утриматися від учинення певних дій та обмеження – встановлення меж, що не допускають реалізації особистих можливостей несумісних із державними повноваженнями суб'єкта публічної влади. Окремим елементом статусу виділяється група норм колективного антропоцентризму, що реалізуються у процесі взаємного вольового застосування кількох правових статусів таких суб'єктів публічної влади, які знаходяться у диспозитивному зв'язку між собою. У підрозділі також зазначено про внутрішнє розмежування та різну специфіку дії кожного із цих елементів правового статусу.

Розділ 3. «Теоретичне та практичне значення місця та ролі антропоцентризму суб'єктів публічної влади у конституціоналізмі сучасної держави» складається із трьох підрозділів, зміст котрих розкриває: систему зв'язків між явищами конституціоналізму, які характеризують антропоцентризм суб'єктів публічної влади; теоретичне визначення місця та ролі антропоцентризму суб'єктів публічної влади у сучасному конституціоналізмі; практичне значення антропоцентризму для загальнотеоретичних понять конституційного права та державного функціонування.

Підрозділ 3.1. «Парадигма витоків антропоцентризму суб'єктів публічної влади у формуванні конституціоналізму сучасної держави» висвітлює зв'язки переходів між історичним поглядами, емпіричними фактами сучасного державотворення, підходами сучасної юридичної доктрини та нормативним втіленням в основних законах тих явищ, котрі характеризують антропоцентризм як частину конституціоналізму. Для розмежування були взяті критерії, використані в історичному підрозділі: *царі (правителі), адміністрація, місце людини в державній владі, інтерес та закон.*

Правителі в історичному аспекті повинні були відповідати певним вимогам, які забезпечували належне виконання державних завдань (мудрість, фізичний розвиток), у сучасній практиці державного правління на перший план виступає необхідність у досвіді та попередніх знаннях; юридична доктрина виокремлює людський чинник через індивідуальний суверенітет особи та юридичну можливість його застосовувати, норми основних законів передбачають цензи конституційної дієздатності, відповідність яким дозволяє реалізовувати право на участь в управлінні державними справами. *Адміністрація* – історична необхідність у здібних помічниках та урядовцях сьогодні проявляється складністю ухвалення колективного рішення, у котрому кожний учасник повинен володіти правовою культурою та професіоналізмом (доктрина). Для цього правова база передбачає можливість вибирати та призначати найкращих осіб для колективної роботи. *Місце людини в державній владі*, хоч із ідеологічними суперечностями, але історично відіграло важливу роль, котра на сучасному етапі втілюється в активності та здібностях суб'єктів публічної влади, що впливають на ефективність державного розвитку, робить із особи аксіологічну сутність та об'єктивного суб'єкта будь-якої організаційної структури (доктрина). Правовою основою місця людини в державі є юридичні можливості (права) та необхідності (обов'язки) як елементи статусу суб'єкта публічної влади. *Інтерес* історично поділявся на приватний та публічний. У сучасній практиці його наявність спонукає до пошуків спільних підходів та альтернативних можливостей, що в юридичній доктрині проявляється в поняттях конфліктності, пошуках компромісів та індивідуальних трансформаціях особи. Норми основних законів передбачають можливості реалізації інтересу та його обмеження, щоб забезпечити суспільну справедливість. *Закон* історично визначався як спосіб запобігання зловживанню владою, який також повинен бути результатом збалансованого розуму. У практиці державотворення його функціонування залежить від застосування права вето. Юридична доктрина відображає співвідношення волі, свідомості із правовими інструментами реалізації та формами необхідних обмежень, що в нормах конституцій, крім права вето, також відображено в інших правах, обов'язках, дискреційних повноваженнях, заборонах, обмеженнях та гарантіях. У такий спосіб створюється взаємодія між законом та суб'єктом його впливу чи суб'єктом застосування.

Підрозділ 3.2. «Теоретичне визначення місця та ролі антропоцентризму суб'єктів публічної влади в конституціоналізмі сучасної держави» відображає процедурну складову механізму набуття та реалізації норм конституційного права крізь призму статусу суб'єкта владних повноважень.

Зміст процедурної складової полягає в поєднанні антропоцентричного елемента із юридичною конституцією, що дозволяє реалізовувати право на участь в управлінні державними справами та, завдяки системі структурних складових статусу суб'єкта владних повноважень, впливати на державний механізм і суспільні процеси, що, у свою чергу, дає початок фактичній конституції.

Антропоцентризм у контексті процедурної складової механізму знаходить своє місце між суспільним ладом та державним ладом як третя теоретична складова конституційного ладу, що дозволяє реалізацію двох інших. Роль антропоцентризму полягає в перетворенні юридичної конституції на фактичну.

Враховуючи конструкцію формули конституціоналізму (конституційно–правова норма + практика її реалізації), а також елементи конституційного ладу, *антропоцентризм у сучасному конституціоналізмі (конституційному праві) – це явище, що визначає людину, її людський чинник або фактор крізь призму юридично обумовленої поведінки сутністю суб'єкта практичної реалізації норм конституційного права.*

Підрозділ 3.3. «Практичне значення антропоцентризму суб'єктів публічної влади для розвитку сучасного конституційного права» висвітлює зміни та нововведення, зумовлені застосуванням антропоцентризму для загальнотеоретичних понять конституційного права та функціонування державного механізму.

Застосування антропоцентризму до загальнотеоретичних понять дозволяє зробити нововведення щодо: методів конституційного права (доповнення методом конституційного антропоцентризму), поняття норм конституційного права, класифікації суб'єктів конституційно–правових відносин, механізму реалізації норм конституційного права, конституційно–правових відносин у співвідношенні із елементами конституційного ладу, структурних елементів конституційно–правового статусу, складових (поведінкових) елементів людського чинника в контексті конституційного права, структури конституційно–правових відносин, нововведення щодо розуміння конституціоналізму, конституційного ладу у співвідношенні з державою та громадянським суспільством.

Застосування антропоцентризму до функціонування державного механізму дозволяє зробити нововведення щодо: правового статусу народного депутата в частині мандату, правового статусу президента, урядовців та державних службовців (у частині конституційної дієздатності), конструкції державного органу та щодо функціонування судової влади (у частині форми судового засідання).

ВИСНОВКИ

Отже, в дисертаційному дослідженні було здійснено огляд та обґрунтування явища антропоцентризму суб'єктів публічної влади в конституціоналізмі сучасних держав Центральної та Східної Європи (Франції, Чехії, Польщі та України). Дослідження спрямоване на детальніше вивчення суб'єктів публічної влади та розкриває основи антропоцентризму у конституційному праві як важливу функціональну позицію, оскільки саме завдяки їй створюються та реалізуються

норми конституційного права. Виходячи із багатогранності конституціоналізму, антропоцентризм суб'єктів публічної влади знаходить свій прояв у таких аспектах:

1. Історичне бачення науковців—філософів та державних діячів розкривається через: *вимоги до правителів*, що на різних етапах розвитку держави носили різний характер. На початках організації держави необхідні були інтелектуальні здібності, філософське бачення, володіння красномовністю та розуміння справедливості; для періоду військових конфліктів набули значення фізичні здібності, хоробрість і рішучий характер; із розвитком дипломатичних відносин вимоги поєднували необхідність сили та мудрості правителів. Особа правителя повинна була мати також елемент особистісної належності (сродної праці) до публічних повноважень, що дозволяло ефективно їх виконувати. У процесі розвитку сфери впливу держави збільшилися, що дало початок явищам диференціації та спеціалізації, описані М. Вебером та Г. Спенсером. У результаті цих явищ виникли *адміністрації*, групи помічників правителя, які відповідали за розвиток тих чи інших сфер управління. Домінантності набули вимоги щодо відносин між правителями та підданими. Піддані повинні були бути відповідальними, моральними, поважати державні справи. Однак ключову роль мало рішення, схвалене на основі згоди, ретельного розгляду та мудрих порад. *Проблематика визначення місця людини в державі* відображається в діалектиці поглядів, змістом яких, з одного боку, є думки про те, що людина, будучи народжена для суспільства, визначається лише змінною частинкою великого механізму, а з іншого, — творцем та розпорядником держави, її воля є джерелом влади, несправедливість у державі починається також від людини. Варто навести, спостереження, що перша група поглядів часто формується на неточних тлумаченнях у працях відомих науковців, наприклад Т. Гоббса, який в одній частині своєї роботи стверджував, що людина — це м'язи та нерви великого Левіафана, а в іншій, — що занепад держави залежить тільки від рішень людини. Прихильники механістичних концепцій беруть за основу першу частину, а гуманістичних — другу. *Інтерес* можна класифікувати на приватний та публічний. Приватний інтерес у процесі публічного правління характеризувався негативним проявом, часто піддавався обмеженню — пропозиціям заборони володіти власністю чи жити за рахунок народного постачання. Публічний інтерес вважався позитивним аспектом, оскільки він передбачав вирішення проблем громади та сприяння суспільним потребам. Безпристрасність службовця, тобто відсутність приватного інтересу при виконанні повноважень, дозволяла приймати справедливе рішення. *Закон* визначався результатом урівноваженого розуму. Оскільки його виконання, як і сьогодні, цілком залежало від волі людини та її інтересів, то дотримання балансу не тільки між публічними та законними приватними інтересами, але і між унеможливленням проявів зловживання владою та регламентованою свободою застосування індивідуальності особи (людського чинника суб'єкта владних повноважень) могло забезпечити ефективнішу реалізацію закону.

2. Практика реалізації норм антропоцентричного характеру конституційного права відтворена шляхом аналізу емпіричних фактів участі суб'єктів владних повноважень та їх рішень у державотворчих процесах Франції, Чехії, Польщі та України. *Конституційно-правові норми*, які відображають правову обумовленість прийняття рішення в тій чи іншій сфері, дозволяють здійснювати вплив на

міжнародні відносини, застосовувати військову силу та проводити військові спецоперації, комунікувати із населенням, вирішувати індивідуальні та загальносуспільні питання, взаємодіяти із посадовими особами органів влади, ухвалення рішення щодо законодавчих актів, організації власної роботи, її захисту чи суспільного розвитку. Проте такий інструментарій впливу ефективно може бути використаний тільки за умови високого рівня людського потенціалу суб'єкта владних повноважень. Функцію забезпечення такого потенціалу на рівні конституційних норм здійснюють цензи *конституційної дієздатності*. Відображаючи вимоги освіти, досвіду роботи, кваліфікації та інше, вони сприяють тому, щоб відносини та прийняття рішень здійснювалися з результативними наслідками для розвитку суспільства. Ухвалення *рішень колегіальних органів* супроводжується законодавчими механізмами, котрі потребують свідомого застосування людського чинника кожним суб'єктом прийняття спільного рішення. Нормативно це забезпечується вимогами особистого голосування, можливістю ухвалення рішень чітко визначеною мінімальною кількістю суб'єктів або рішень з приводу діяльності самого колегіального органу, створенням коаліції. Така діяльність може свідомо змінюватися для відображення солідарної суспільної позиції членів державного органу. Попри наявні правові можливості впливу на суспільні та державні справи, все частіше виникають ситуації, для вирішення котрих існуючих форм юридичного інструментарію не достатньо. Це свідчить про необхідність запровадження нових методів правового регулювання, які б краще регламентували використання засобів людського чинника для врегулювання викликів у сучасному суспільстві.

3. Із точки зору поглядів юридичної доктрини на антропоцентризм суб'єктів владних повноважень можна стверджувати: – *демократизм у праві* — це вимога народовладдя, поєднана із загальнолюдськими цінностями. Держава та право виступають людськими феноменами, тобто створені людиною та існують для неї. Участь особи та, зокрема суб'єкта владних повноважень, у державотворчих процесах — це діалектика необхідності (закону) та свободи як свідомої творчої діяльності; – *антропоцентричне розуміння держави* розкривається через систему комунікацій, що функціонує між колективними суб'єктами, наповненими індивідами, чия діяльність спрямована на узгодження волі та пізнавально–практичну роботу, виходячи із їх потреб. При цьому правова норма як основа державного механізму виникає завдяки суб'єкту та реалізовується ним, оскільки спершу виникають відносини між людьми, а тоді їхнє законодавче регулювання; – *людина в державному механізмі* — це найменша одиниця публічного управління та аксіологічна сутність держави. У цьому контексті її можна розглядати із правового та екзистенційного підходу. Правовий відображає права, свободи та обов'язки людини та громадянина. Із загальної сукупності прав для суб'єкта владних повноважень домінуючим є політичне право на участь в управлінні державними справами, котре включає в себе право на пасивну участь у виборах, право на звернення до державних та інших органів, створення політичних партій та інші права. Екзистенційний стосується особистості та включає: моральність (свободу, відповідальність, законслухняність як внутрішній вибір особи), особистий суверенітет (вік, стать, характер, емоційні якості, психологічний

стан, цінності, переконання, інтелект, знання та інше), поєднаний із бажанням користуватися правом та можливістю його набути; менталітет (спирається на національний потенціал та впливає на прийняття державних рішень); – виходячи із *суверенітету особи*, у доктрині наводиться і *суверенітет держави* (закономірності та цілі розвитку, вирішення питань усередині країни та за її межами). Ці елементи у взаємодії дають початок відносинам, котрі, поєднуючи юридичну визначеність та значущі умови (обставин виникнення, зміни та припинення відносин, що зумовлені свідомістю, волею та подіями), утворюють фактичний склад. У цих обставинах може виникати конфлікт, коли суб'єкт, показуючи «видиму» модель поведінки, фактично діє згідно з іншою моделлю. Для подолання таких конфліктів створюється система юридичних компромісів, а також запроваджується гуманізація адміністративних процесів, що більше розрахована на застосування складових суверенітету особи; – суверенітет особи, окрім решти, базується на *людському чиннику*, котрий має значення для законодавства та державного управління, оскільки вони цілком залежать від стану волі та свідомості людини. Людський чинник розкривається у візіях правової ідентичності (усвідомлення правового статусу та ролі особи у правовій системі), правової культури (знання та розуміння законодавства, творчий рівень використання правового інструментарію, розуміння цінностей, професіоналізм та інше), стилю мислення (розуміння вагомості державних інтересів, належне ставлення до обов'язків та використання найкращих способів їх виконання), а також у проявах людського фактора (ерозія моралі, меркантилізація, посилення привілеїв, проблеми з адаптацією), які долаються освітніми заходами; – *статус суб'єкта владних повноважень* починається зі статусу людини, котра є об'єктивним суб'єктом будь-якої організаційної структури. Набуття правового статусу — це процес, у якому особиста свобода свідомим вибором особи переходить у суспільну необхідність, підкріплену відповідальністю. Юридичні гарантії, права та обов'язки — це формальне вираження необхідності та можливостей, що є сутністю правового статусу; – *дискреційні повноваження* – це яскравий приклад регламентованого застосування людського чинника. У ситуаціях із недосконалою правовими поняттями, коли нормативний припис містить лише частину гіпотези або вибір між застосуванням альтернативної поведінки, поєднання вольового та інтелектуального елементів суб'єкта відносин, вираженого в його власному розсуді, дозволяє впливати на розвиток процесів, що відбуваються в суспільстві та державі.

4. Нормативне втілення антропоцентризму суб'єктів владних повноважень, котре досліджено на основі конституцій Франції, Чехії, Польщі та України, здійснюється через правила поведінки, що мають антропоцентричний характер (їхня реалізація неможлива без застосування людського чинника) та є складовими статусу суб'єкта владних повноважень. Норми, які забезпечують застосування людського чинника, є конституційними *гарантіями*, котрі складаються з: – умов щодо належного набуття відповідальності (заборона затримання без згоди палати парламенту) та припинення повноважень (припинення повноважень тільки за пропозиції визначеної кількості суб'єктів); – умов захисту професіоналізму (парламентарі не несуть відповідальності за голосування в парламенті), честі, гідності (настання відповідальності за посягання на честь і гідність глави держави)

та незалежності (вплив на суддю в будь-який спосіб забороняється) суб'єкта владних повноважень; – забезпечення умов праці (розпуск нового парламенту можливий не раніше, ніж через рік після попереднього розпуску) та недоторканності суб'єкта владних повноважень (держава забезпечує безпеку судді та членів його сім'ї). Наведені складові гарантії також мають поглиблену внутрішню систематизацію. Антропоцентричний характер норм може бути розмежований на такий, що має формальне вираження, і такий, що його не має. Прикладом формально вираженого застосування людського чинника є норми *конституційної дієздатності*, які передбачають відповідність певним критеріям: наявність освіти, кваліфікації, визнаний рівень компетентності та інше. До цієї категорії норм можна віднести також *обов'язки* в частині присяги та обов'язки, виконання яких потребує регламентованих знань чи поведінки (наприклад, знання про верховенство права у процесі відправлення правосуддя, особисте голосування під час прийняття колективного рішення). До норм, реалізація яких потребує застосування людського чинника, але вони не мають його формального вираження, можна віднести: – *права*, котрі, стосуються публічного (з приводу питань, що мають загальносуспільне значення, наприклад, звернень до органів конституційної юрисдикції або право скликати позачергове засідання парламенту чи його палати) або приватного функціонування (щодо питань індивідуального виконання, наприклад, заява про звільнення або надання свідчень щодо відомостей, які стали відомі в результаті професійної діяльності); – *дискреційні повноваження*, котрі, поєднуючи в собі елементи можливої та необхідної поведінки, дозволяють ухвалити рішення (про призначення на посади, щодо внутрішньодержавних актів чи міжнародних договорів та іншого) на власний розсуд суб'єкта владних повноважень; – *елементи інтердикційного становища*, тобто норми–заборони, які у своїй диспозиції встановлюють обов'язок утриматися від учинення певних дій (наприклад, заборона займатися іншою оплаченою діяльністю або передавати повноваження іншій особі чи органу), та норми–обмеження — встановлення меж та недопущення поширення можливостей, несумісних із державними повноваженнями (наприклад, припинення громадянства або відмова давати присягу парламентаря), котрі, на відміну від заборон, забезпечуються санкціями (негативними наслідками за невиконання, здебільшого у формі припинення повноважень); – *норми колективного антропоцентризму*, реалізація котрих, при взаємодії кількох правових статусів тих суб'єктів, які перебувають у диспозитивному зв'язку між собою, потребує свідомої участі кожного суб'єкта у процесі ухвалення колегіального рішення. У публічному правлінні такими нормами забезпечуються узгодження позицій (при формуванні коаліцій, під час засідань щодо запитань та відповідей парламенту та уряду), пошук згоди (консенсусу при ухваленні законів, при обговоренні та голосуванні рішення), консультацій (перед рішенням про дострокове припинення діяльності парламенту, призначення додаткових днів сесії чи при загрозі національній безпеці), процедура контрасигнації, окрема процедура вирішення розбіжностей та інші форми.

5. Теоретичне визначення місця та ролі антропоцентризму суб'єктів публічної влади в конституціоналізмі сучасної держави здійснюється у такий спосіб. Конституціоналізм своїм змістом розкривається у відомій формулі: конституційно–правова норма + практика її реалізації. Історичні та сучасні

доктринальні погляди на антропоцентризм суб'єктів публічної влади знаходять утілення у нормативно визначених структурних елементах конституційного статусу суб'єктів публічних повноважень. Аналіз емпіричних фактів державотворчих процесів дозволяє відобразити практику реалізації конституційних норм. Окрім аналізу емпіричних фактів, практика реалізації конституційних норм пов'язана ще з двома складовими — механізмом реалізації норм конституційного права та структурою конституційно-правових відносин. Механізм реалізації норм конституційного права здійснюється шляхом поєднання юридичної конституції із антропоцентричним елементом та втілюється у процедурній складовій. Особа, використовуючи свій людський чинник або фактор, реалізовує власні конституційні права, свободи та обов'язки. Будучи громадянином держави (для більшості країн), людина може також реалізувати своє політичне право на участь в управлінні державними справами, що за відповідності вимогам конституційної дієздатності, вибраності чи призначуваності на посаду, а також у разі згоди на відмову від частини особистої свободи взамін на суспільну необхідність, дозволяє їй набути статусу суб'єкта владних повноважень, тобто сукупність гарантій, прав, дискреційних повноважень, обов'язків, заборон, обмежень та можливість участі в колективному антропоцентризмі. Реалізація такої сукупності дозволяє впливати людському чиннику на державотворчі процеси та завдяки йому перетворює юридичну конституцію на фактичну, що є *відображенням ролі антропоцентризму в конституціоналізмі*. Практика реалізації конституційних норм також є результатом конституційно-правових відносин, котрі складаються із юридичного факту, суб'єктів, об'єкта (певним різновидом відносин), предмета (певного блага з приводу якого виникають відносини) та змісту. Зміст конституційно-правових відносин у доктрині складається із юридичного елемента, що є правами та обов'язками суб'єктів, та матеріального елемента. Матеріальний елемент має внутрішню та зовнішню складову. Якщо зовнішня складова виступає фактичною дією суб'єкта, то *місце антропоцентризму* знаходить своє відображення у внутрішній складовій, оскільки людський чинник (знання, вміння, навички, досвід та інше) є змістом будь-якої фактичної дії суб'єкта, вираженої у юридичній формі, тобто в правах та обов'язках. Враховуючи те, що втілення конституційних норм цілком залежить від людини та її потенціалу, вважаємо, що *місце антропоцентризму* у структурі конституційного ладу повинно теоретично визначатися як третя функціональна складова суспільного та державного ладу. Без її наявності правила поведінки, врегульовані в обох ладах, будуть тільки декларативними нормами та не матимуть практичного застосування. Поняття ж антропоцентризму в сучасному конституціоналізмі, виходячи із наведених позицій, можна дефініціювати як явище, що визначає людину, її людський чинник або фактор крізь призму юридично обумовленої поведінки сутністю суб'єкта практичної реалізації норм конституційного права.

6. Використання антропоцентризму як складової сучасного конституціоналізму дозволяє відкрити нові напрямки вивчення, а також удосконалити дотеперішнє теоретичне бачення конституційного права. Виходячи із специфіки здійсненого аналізу законодавчої бази, створюється підґрунтя для запровадження нового спеціального *методу конституційного (юридичного)*

антропоцентризму, зміст якого передбачає аналіз та удосконалення норм конституційного та звичайного законодавства, що носять антропоцентричний характер (тобто їх реалізація неможлива без застосування людського чинника). Використання цього методу робить можливим: визначення міри застосування антропоцентричного (поведінкового) елемента суб'єктів правових відносин, глибшу кваліфікацію та розмежування елементів конституційного статусу суб'єктів публічної влади, чіткіше формулювання правових норм, беручи до уваги суб'єктів, сферу повноважень та інше. Враховуючи практику реалізації норм конституційного права та її взаємозв'язок із людським чинником, у визначенні норми конституційного права варто відобразити поєднання правила поведінки із фізичним, або опосередкованим людиною, або вольовим виконанням. Такий спосіб дозволить уникати теоретичних неточностей, пов'язаних із класифікацією суб'єктів конституційно-правових відносин, а також здійснювати дослідження та нові відкриття із урахуванням більш точного механізму правового регулювання. Механізм реалізації норм конституційного права набуває процедурного елемента, який відтворює реалізацію особою своїх конституційних прав, свобод та обов'язків через поєднання людського чинника та норм юридичної конституції. Завдяки політичному праву громадянина набуваються елементи статусу суб'єкта владних повноважень, котрі дозволяють впливати на державотворчі процеси та дають початок фактичній конституції. Виходячи із структури конституційного ладу та механізму реалізації норм конституційного права, структура конституційно-правових відносин повинна складатися не тільки з політико-правових, а з суспільно-правових (забезпечених нормами суспільного ладу) та політико-правових (забезпечених нормами політичних прав і державного ладу) відносин, оскільки останні є похідними та паритетними в своїй інтеракції з першими. Аналіз норм конституцій чотирьох країн світу Центральної та Східної Європи (Франції, Чехії, Польщі та України) дозволяє стверджувати про уніфікованість елементів статусу суб'єктів владних повноважень (гарантій, прав, дискреційних повноважень, обов'язків, заборон, обмежень і відповідальності) та колективний антропоцентризм як форму узагальнення сукупності норм з антропоцентричним характером, котрі притаманні всім дослідженим основним законам. Реалізація ж кожного елемента правового статусу, кожної норми та конституції в цілому залежить від людського чинника (знань, умінь, навичок, досвіду та іншого) суб'єкта реалізації. Удосконаливши застосування людського чинника на рівні юридичної техніки, можна вдосконалити і всі державотворчі процеси. Варіант механізму такого удосконалення відображається в диспозиції (частково гіпотезі) норми, що поєднує певний напрямок або сферу регулювання відносин та умову застосування людського чинника, виражену стандартом знань, умінь, навичок та інше, які можливо чи потрібно задіяти у регламентованих обставинах. У конструкції конституційно-правових відносин антропоцентризм займає внутрішній елемент матеріальної складової змісту відносин. При цьому зовнішній елемент — це фактична дія, а друга складова змісту — це юридичні права та обов'язки суб'єктів відносин. Із використанням антропоцентризму конституціоналізм повинен відобразитися через суспільний лад, державний лад та взаємозв'язок між людиною і державою (останню слід розуміти тільки як сукупність

правових механізмів функціонування). Державна складова у демократичному режимі найефективніше може функціонувати тільки на основі суспільства із громадянською свідомістю, котру потрібно формувати через освітні заходи.

7. Практичне значення антропоцентризму в державному механізмі дозволяє удосконалити *форму реалізації мандата суб'єкта владних повноважень*, зокрема парламентаря. Зміст удосконалення полягає в контролі виборцем міри застосування людського чинника суб'єктом владних повноважень під час прийняття державотворчого рішення. *Конституційна дієдатність для набуття статусу глави держави* може бути вдосконалена шляхом запровадження перевірки рівня мовного цензу та, з огляду на повноваження міжнародного характеру, доповнена вимогою знань однієї з мов Європейського Союзу. Належний підхід до цієї вимоги дозволить визначити не тільки рівень знання мови, а й загальної ерудиції та спроможності належно виконувати складні функції і завдання кандидатом на важливу виборну посаду. Розділи конституцій, присвячені виконавчій владі, слід доповнити *вимогами конституційної дієдатності для суб'єктів уряду та адміністративних працівників* цієї гілки, незважаючи на їх застосування в нормах загального законодавства. Основною вимогою повинен бути освітній ценз у визначеній сфері повноважень або певний період діяльності у цій же сфері, що гарантуватиме належні знання та досвід для роботи. Конституційного закріплення та модернізації потребує і сама *система виконавчої гілки влади*. Вона, виходячи із антропоцентричного підходу, може бути спрощена та удосконалена, якщо її конструкція складатиметься із об'єктивного державного регулювання тільки у тій мірі та суспільній сфері, яка цього потребує, а також чітких повноваженнях державного службовця відповідно до визначеного регулювання у цій сфері. При цьому вагоме значення має свідоме розуміння суб'єктом свого повноваження, оскільки від цього залежить ефективність його виконання. Процес *відправлення правосуддя* із урахуванням антропоцентричного елемента може бути покращений, якщо зменшити вплив людського фактора. Це стає можливим за розгляду справ у такий самий спосіб, як фактично приймається рішення, — у нарадчій кімнаті. За запропонованих умов ні сторони справи, ані сам суддя не будуть відомі одне одному, обставини справи впливатимуть тільки з її матеріалів, а суб'єкти будуть зашифровані. Застосування такого методу до окремих категорій справ дозволить зменшити час їхнього розгляду, знизить тиск на суддю, підвищить ефективність правосуддя та вдосконалив конституційні засади судочинства новими позиціями.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Якимович Я. В. Антропоцентризм у державній владі: аналіз норм основних законів у країнах Центральної та Східної Європи (Франція Чехія Польща та Україна) [Електронний ресурс] / Яким Васильович Якимович // Юридичний науковий електронний журнал. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: http://www.lsej.org.ua/3_2019/12.pdf.
2. Якимович Я. В. Антропоцентризм у державній владі: конституційний огляд емпіричних фактів державного правління в країнах Центральної та Східної Європи (Франція, Чехія та Польща) [Електронний ресурс] / Я. В. Якимович // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. — 2019. — №5. — С. 28–33. — Режим доступу до ресурсу: http://apnl.dnu.in.ua/5_2019/8.pdf.
3. Якимович Я. В. Антропоцентризм у державній владі: конституційний огляд емпіричних фактів державного правління в Україні [Електронний ресурс] / Яким Васильович Якимович // Право та державне управління. — 2019. — №3(36) – Т.1. — С. 59–65. Режим доступу: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2019/tom_1/11.pdf.
4. Якимович Я. В. Антропоцентризм у державному механізмі: аналіз сучасних доктринальних підходів у праві [Електронний ресурс] / Я. В. Якимович // Конституційно–правові академічні студії. — 2018. — № 2. — С. 87 — 96. — Режим доступу до ресурсу: <http://constlegalstudies.in.ua/archive/2-2018/14.pdf>.
5. Якимович Я. В. Антропоцентризм у державному механізмі: генезис поглядів [Електронний ресурс] / Я. В. Якимович // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. — 2018. — № 48 (Том 1). — С. 52–55. — Режим доступу до ресурсу: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.48/part_1/14.pdf.
6. Якимович Я. В. Конституційне втілення антропоцентризму в державній владі: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / Я. В. Якимович. // Порівняльно–аналітичне право. — 2018. — № 4. — С. 79—84. — Режим доступу до ресурсу: http://www.pap.in.ua/4_2018/19.pdf.
7. Якимович Я. В. Практичне значення антропоцентризму для загальнотеоретичних аспектів конституційного права [Електронний ресурс] / Я. В. Якимович // Recht der Osteuropäischen Staaten. — 2019. — №3. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.uni-goettingen.de/de/reos/608681.html>.
8. Якимович Я. В. Система витоків антропоцентризму у формуванні сучасного конституціоналізму державної влади [Електронний ресурс] / Яким Васильович Якимович. // Науковий вісник публічного і приватного права. — 2019. — №3. Т.2. — С. 59–69. — Режим доступу: http://www.nvppp.in.ua/vip/2019/3/tom_2/11.pdf.
9. Якимович Я. В. Теоретичне визначення місця та ролі антропоцентризму в сучасному конституціоналізмі державної влади [Електронний ресурс] / Яким Васильович Якимович // Порівняльно–аналітичне право. — 2019. — №4. — Режим доступу: http://www.pap.in.ua/4_2019/22.pdf.

АНОТАЦІЯ

Якимович Я.В. Парадигма антропоцентризму суб'єктів публічної влади у конституціоналізмі сучасних держав Центральної та Східної Європи. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». – Ужгородський національний університет, Ужгород, 2020.

Дисертаційне дослідження спрямоване на висвітлення теоретичних та практичних основ антропоцентризму суб'єктів публічної влади в історичному, емпіричному (практика сучасного державотворення), доктринальному, нормативному та теоретичному огляді конституціоналізму сучасних держав Центральної та Східної Європи (Франції, Чехії, Польщі та України).

Тенденції розвитку держави сьогодні все частіше зводяться до закономірностей публічно–правових та суспільно–правових процесів, у котрих домінують роль відіграють не правила взаємодії суб'єктів відносин, а власне самі суб'єкти та їхнє вміння використовувати правовий інструментарій.

Конституціоналізм – у своїй основі складається із норм конституційного права та практики їх реалізації. Створення та ефективне здійснення цих елементів цілком залежить від людського потенціалу суб'єкта конституційних відносин. Правова регламентація застосування та врахування поведінкового елемента у процесі здійснення відносин дозволить позитивно впливати на розвиток державотворчих процесів. Проте для такої правової регламентації необхідним є належне теоретично–правове та практичне обґрунтування сутності суб'єктів першу чергу публічної влади, що здійснено у цьому дослідженні.

Ключові слова: конституціоналізм, антропоцентризм, суб'єкти публічної влади, конституція, країни Центральної та Східної Європи, конституційно–правова норма, практика реалізації конституційно–правової норм, історичний, емпіричний (практика державотворення), доктринальний, нормативний, теоретичний, практичний підходи.

SUMMARY

Yakymovych Ya.V. Paradigm of the anthropocentrism of public authorities in the constitutionalism of the modern states of Central and Eastern Europe. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Law Sciences in specialty 12.00.02 “Constitutional Law; municipal law”. – Uzhhorod National University, Uzhhorod, 2020.

The thesis research is aimed at clarifying the theoretical and practical foundations of the phenomenon of anthropocentrism of public authorities in the constitutionalism of modern states of Central and Eastern Europe (France, the Czech Republic, Poland and Ukraine). By its structure, scientific work reveals the subject of study from historical, empirical, doctrinal, normative and derivative theoretical and practical points of view.

The historical approach is revealed through an analysis of the views of various scholars and statesmen who influenced their decisions on the development of states and

societies. Systematization of views allows distinguishing the abilities of rulers and officials, to determine the place of the person in the state mechanism, the importance of interest and interaction of the law with the subject of its implementation and influence.

The empirical approach reflects the practice of implementing the rules of constitutional law based on the application of a human acting. The constitutional analysis of empirical facts is based on the participation of the authorities and their influence on the state processes of France, the Czech Republic, Poland and Ukraine.

The doctrinal approach is aimed at exploring the views of modern scholars who comprehensively reveal the various facets of the subject of study. Special attention is paid to understanding of democracy in law, on the state and law as human phenomena, anthropocentric definition of the state, modern understanding of the place of the person in the state, their interaction, influence of the human acting on social and state processes, etc.

The statutory review analyzes the constitutional rules of conduct set out in the constitutions of modern states of Central and Eastern Europe (France, the Czech Republic, Poland and Ukraine), which are anthropocentric in nature, that is, their implementation is impossible without the use of a human acting. These norms are constituent elements of the status of subjects of power. These include: safeguards, rights, discretionary powers, duties, prohibitions, restrictions, and the collective anthropocentrism, which is a set of legal instruments for making a common decision subject to the conscious participation of each subject, and the constitutional capacity, which plays a key role in the process of acquiring the status of a power entity.

The theoretical approach of the study consists of two parts. The first presents the paradigm of anthropocentrism of public authorities, which reflects the processes of transition of anthropocentric phenomena from one form of manifestation (historical, empirical) to another (doctrinal and normative). The second part is devoted to defining the place and role of anthropocentrism of the subjects of power in modern constitutionalism, and to defining the concept of *anthropocentrism* in modern constitutionalism.

The practical part reflects the application of the phenomenon of anthropocentrism, and thus – the improvement of the general theory of constitutional law, as well as the functioning of the state mechanism. Improvement of the general theory concerns: the methodology of constitutional law, the concept of the norm of constitutional law, the mechanism of its implementation, constitutional–legal relations, their definition and structure, the status of the subject of public power, and more. Improving the functioning of the state mechanism is revealed through: the mandate of a parliamentarian, the requirements of constitutional capacity for the president and government officials, the improvement of the executive power system and the administration of justice.

As a result of the conducted research, a number of conclusions are drawn, the main of which are the following: the place of anthropocentrism in relation to the constitutional order is determined by the third element between the social order and the state system, since it plays a key role in the implementation of both elements of the constitutional order; the place of anthropocentrism in relation to the construction of constitutional–legal relations is reflected in the content of these relations, which consists of legal and material component. The legal component is the rights and obligations of subjects; the material component has external and internal elements. The external is the active action of the subject of the relationship, and the internal is the anthropocentric element embodied

through a human acting, that is, knowledge, skills, abilities and experience of the individual. The role of anthropocentrism is reflected in the process of transition of the legal constitution to the actual one, because thanks to human potential, the formal definition of the rules of legal behavior becomes real application.

The value of these results is that due to the theoretical definition of constitutional anthropocentrism in general, theoretical concepts of constitutional law receive new forms of expression and refinement, the construction of the state system acquires new tools that, which, when applied to individual mechanisms, relies on human potential, leading to a more effective exercise of powers and more effective state-making decisions and norms (rights and discretionary powers) of constitutional law can take modified forms that, in a disposition, combine a measure of behavior with a particular form of human acting (regulated knowledge, skills or abilities).

Keywords: constitutionalism, anthropocentrism, public authorities, constitution, countries of Central and Eastern Europe, constitutional legal norm, practice of implementation of constitutional legal norms, historical, empirical (practice of state formation), doctrinal, normative, theoretical and practical approaches.

Підписано до друку 25.05.2020. Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 0,8. Тираж 100 прим. Зам. № 4/25-5.
Видавництво УжНУ «Говерла».
88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18.
Телефон +38 (095) 212 7679